

ЗМІСТ, ФОРМИ І МЕТОДИ НАВЧАННЯ ЦЕРКОВНОМУ СПІВУ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НЕДІЛЬНОЇ ШКОЛИ

THE CONTENT, FORMS AND METHODS OF TRAINING CHURCH SINGING
OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN IN THE CONDITIONS OF SUNDAY
SCHOOL

Анотація. У статті розглянуто зміст, форми і методи у навчанні церковному співу в умовах сучасної недільної православної школи. Визначені методи і форми у навчанні церковному співу молодших школярів в умовах недільної школи мають сприяти формуванню християнських православних цінностей, тобто виробляти в них навички самостійного мислення і виявлення ініціативи.

Ключові слова: зміст, форми, методи, церковний спів, недільна школа, молодший шкільний вік.

Вирішальну роль у вихованні духовно розвинутої цілісної особистості відіграє християнські православні цінності українського народу, зокрема православна культура. Незважаючи на те, що освіта в нашій країні відокремлена від церкви і виховання має світський характер, необхідно шукати та розширювати шляхи й засоби їх взаємодії. Це сприятиме поліпшенню морального стану суспільства, піднесенню емоційно-естетичної культури нового покоління.

Вивчення науково-методичної літератури, передового педагогічного досвіду початкової ланки мистецької освіти свідчить про певні прогалини щодо форм і методів навчання церковному співу молодших школярів в умовах недільної школи. Аналіз змісту та організації навчання церковному співу у недільних школах показує, що цілісному формуванню християнських православних цінностей заважає вузько-предметний технічний підхід до вивчення дисципліни.

Українські та зарубіжні вчені, досліджуючи процеси розвитку освіти в умовах діяльності перших недільних шкіл, виявляють чинники та розкривають духовно-просвітницький, соціально-практичний, морально-виховний вплив на дітей молодшого віку в недільній школі. Водночас з'являється низка питань, що залишаються нерозкритими і потребують розв'язання, а саме: культурно-освітня діяльність у процесі розвитку творчого потенціалу дітей молодшого віку через залучення їх до хорової діяльності на основі християнських православних цінностей, форми і методи навчання церковному співу в умовах сучасних недільних шкіл.

Церковний спів допомагає формувати у дитини естетичне сприйняття навколишнього світу, розвивати образне мислення та уяву. Тому маємо підстави вважати, що необхідно шукати методи і форми вдосконалення навчання церковному співу дітей молодшого шкільного віку в умовах недільної школи.

Результати нашого дослідження спирались на матеріали і методи наукових праць, а саме: проблеми організації вокально-хорової діяльності висвітлені у працях (А.Болгарського, С.Горбенко, А.Козир, А.Мартинюк та ін.). До методів і форм навчання церковному співу дітей молодшого віку звертались педагоги-методисти (В.Архангельський, О.Карасьов, С.Миропольський, Н.Брянський А.Сосновський М.Дилецький, В.Мартинов, І.Гарднер, М.Лосский, П.Флоренський, Н.Успенський, Н.Нікольський та ін.). Зміст і форми музичної освіти, особливості музично-естетичного виховання в Україні на різних етапах розвитку історико-педагогічної науки відображені у працях Б. Бриліна, І. Єгорової, Л. Коваль, В. Кузьмічової, О. Лобової, А. Омельченко, О. Цвігун та ін..

Отже, метою даної статі полягає у визначенні змісту, форм і методів у навчанні церковному співу дітей молодшого шкільного віку в умовах недільної школи.

Головним завданням у вихованні духовно-моральної особистості ставиться формування християнських православних цінностей у процесі

хорової діяльності, захопити дітей церковним співом як особливим способом відкриття світу, радісного спілкування з оточенням, самопізнання; розвиток потреби у виконанні духовних творів для задоволення, насолоди і більш глибокого проникнення в їх зміст.

Зміст є сенс, суть, база якогось явища чи процесу. Зміст навчання церковному співу в умовах недільної школи являє собою процес формування християнських православних цінностей методом розучування і виконання церковних піснеспівів. Найбільш активною формою у навчанні церковному співу молодших школярів є хорова діяльність (участь у Богослужіннях, конкурсах, фестивалях тощо). Дане трактування змісту хорової діяльності, на наш погляд, з одного боку, підвищує статус і значущість даної діяльності, а з іншої - збільшує відповідальність за процес формування християнських цінностей, як з боку регента, так і з боку співаків хору. Критерієм властивості (професіоналізму) втілення хорової (виконавської) діяльності в умовах недільної школи є правильне виконання церковних піснеспівів.

Процес формування християнських цінностей молодших школярів під час вивчення церковних піснеспівів значною мірою зумовлюється інтегрованим підходом до цього процесу. Висунення інтегративності як провідної форми залучення дітей до християнських цінностей пояснюється поліфонічністю і багатоаспектністю предмета «Церковний спів» знання якого викладається у недільної школі. Тому знання як форма залучення до християнських цінностей посідають провідне місце і треба повно та об'єктивно розкривати їх через бесіду, розповідь, пояснення, обґрунтування, наводячи численні приклади і через знаннєву складову досягати свідомого засвоєння матеріалу. На наш погляд, отримання та оволодіння знаннями і навичками у навчанні церковного співу має носити зацікавлений, особистісний і емоційний характер.

Форма є метод організації діяльності, обумовлений її змістом. Організація навчально-виховного процесу дитячого церковного хорового колективу

забезпечується низкою організаційних заходів, а саме: наявністю відповідного приміщення з музичним інвентарем (фортепіано, музичні інструменти) і нотної бібліотекою, розкладом репетицій (не менш 2 рази на тиждень + участь у Богослужінні) та обліком відвідуваності, розташуванням хорових партій і кожного співака хору, що забезпечує зручні умови для занять.

Організація дитячого хорового колективу в умовах недільної школи починається з прослуховування майбутніх співаків:

- дитина повинна виконувати невеличкі молитви і церковні співи без супроводу;
- співати ці співи від різних звуків;
- повторювати голосом зіграну на інструменті коротеньку мелодію;

На основі аналізу наших досліджень можна визначити такі основні завдання підвищення ефективності уроків «Церковного співу» в умовах недільної школи:

1).Освітні:

- формувати й удосконалювати мовні, музично - ритмічні, вокально-інструментальні навички;
- активізувати розумову діяльність дітей;
- прищеплювати знання духовних цінностей та спадщини Православної Церкви, залучати до цінностей світової культури.
- надавати учням необхідні знання історії Православної Церкви, Нового і Старого заповітів, духовної музичної спадщини, сучасних пісень біблійного і морального змісту;
- розвивати навички активної мовленнєвої діяльності та музикального слуху;

- створювати умови для формування в учнів умінь самостійно ставити цілі і завдання для подальшого набуття вокально-інструментальних навичок, використовувати різні ресурси і засоби навчання.

2). Розвивальні:

- розвивати сприйняття музики, звуків у цілому, увагу, пам'ять, інтуїтивне і логічне мислення;

- розвивати музично-ритмічні здібності дітей;

- розширювати уявлення дітей та батьків про зростання, розвиток, формування духовного, душевного і тілесного організму;

- виховувати у дітей стійкий інтерес до вивчення духовних пісень, пісень на біблійні сюжети і морального змісту;

- розвивати пізнавальну самостійність і творчий потенціал учнів.

3). Виховні:

- формувати у дітей навички соціального і духовного спілкування через залучення до спільної справи загального Богослужіння, через вивчення церковних піснеспівів;

- виховувати у дітей такт у поведінці, притаманній християнину;

- прищеплювати естетичне чуття;

- формувати християнський погляд на світ, руйнувати сформовані стереотипи, що деформують сприйняття християнських цінностей.

Таким чином, успішна організація навчального процесу церковного співу молодших школярів в умовах недільної школи сприятиме визначенню певних методів і форм застосованих педагогом на уроці. При цьому мета уроку має формулюватися як прогноз кінцевого результату.

Метод (варіанти) виконання діяльності є образ дій, прийом її втілення. На думку П.Юркевича, педагог повинен володіти різними «методами» викладання,

які б дозволили на практиці застосувати індивідуальний підхід до кожного вихованця. Виховання, каже він, складний процес, бо дуже часто піддається випадковому впливу і потребує в кожному окремому випадку індивідуального підходу[5]. Навчання церковному співу в умовах недільної школи пов'язане з почерговою реалізацією логічно пов'язаних між собою кроків. Для реалізації цього завдання ми пропонуємо такі методи як: словесний, наочний, практичний.

Словесний метод у педагогіці має універсальний характер та використовується під час: 1). бесід з елементами діалогу, узагальнювальних розповідей педагога; 2). відповідей на запитання педагога, дітей; 3). повідомлення педагогом додаткового матеріалу; 4). розглядання наочного матеріалу. У навчанні церковного співу він також незамінний.

У православному храмі під час Богослужіння ніхто ніколи не вимовляє звично. Усі тексти - молитва або часи, уривки з Євангелія або славослів'я – не промовляються, а співаються. Вся музична класифікація жанрів церковного співочого мистецтва визначається певним ступенем мелодійності вимовного Слова. «На відміну від мирського, богослужбове слово співається - Голосом, хором голосів, сонмом усіх хорів усіх храмів на землі.»[2, с.8]. Отже, словесний метод відіграє одну з основних ролей. Слово - це завжди один з видів самого богослужіння: проповідь, молитвослів'я, оповідь, роздум, славослів'я - і тому дієвий засіб основи віровчення і православного розуміння життя [1, с.64;75]. Особливістю словесного методу в навчанні церковного співу дітей молодшого шкільного віку є те, що тут потрібна не побутова, а образна мова для пояснення церковних піснеспівів. Педагог організовує увагу дітей, передає їм певні знання: про духовну музику, композиторів, виконавців, музичні інструменти, пояснює зміст церковних піснеспівів, які вони слухають, вчить самостійно застосовувати виконавські та творчі вміння і навички. За допомогою слова можна поглибити сприйняття церковного співу, зробити його більш образним, осмисленим. Словесний метод не завжди несе характер проблемності

(роз'яснення, пояснення, розповідь), але може бути в тій чи іншій мірі проблемним, якщо спонукати дітей до порівнянь, самостійних висловлювань (про характер музики, жанрової приналежності музичного твору, зв'язку характеру музики із засобами музичної виразності, за допомогою яких він створений, і т.д.). таким чином, після словесного методу можна переходити до церковного співу, а значить до наочного і практичного методам.

Наочний метод полягає у живому спілкуванні педагога та учня, який без посередництва нот дає більше можливості для розвитку чуттєво-емоційної сфери дитини і застосовується під час: 1). показу регентом співочого музичного матеріалу; 2). показу регентом гри на дитячих музичних інструментах(ДМІ); 3). слухання музики. Не за допомогою нотного запису, а наочного руху, апплікатурних комбінацій і слухових навичок діти повинні отримати творчий, духовний розвиток. Результати наших спостережень навчання церковного співу вказують, що слід починати з простих наспівів на слух. Розучуючи одночасно світські та церковні піснеспіви за принципом: від душевного - до духовного або від простого до складного, учні бачать закономірність їх взаємопроникнення, мелодійну і ладоінтонаційну схожість, що «серйозна світська музика походить від музики церковної» [4].

Практичний метод використовується, коли необхідні: 1). участь у Богослужінні; 2). участь у конкурсах, православних фестивалях, храмових та міських святах; 3). гра на ДМІ; 4). екскурсії різної спрямованості. Практичний метод у навчанні церковному співу також дуже важливий. Показ регентом виконавських прийомів у співі, музично-ритмічних рухах, грі на музичних інструментах і освоєння їх дітьми необхідні для хорової діяльності в умовах недільної школи. При навчанні церковного співу за допомогою практичного методу (у поєднанні зі словесним і наочним) регент показує дітям прийоми дикції, правильного дихання, звукоутворення. Виразний показ церковних піснеспівів та гри на ДМІ має важливе значення для освоєння їх дітьми.

Аналіз наших досліджень вказує на те, що показ способів і прийомів гри на ДМІ яскраво проявляються індивідуальні риси кожної дитини: наявність волі, емоційності, зосередженості, розвиваються і удосконалюються музикальні здібності (наприклад, сопілка, трикутники, дзвіночки, тамбурін, металофон). Так, з використанням сопілки на музичних заняттях у нашій недільній школі за «Науково-методичним керівництвом гри на сопілці» М.Л. Космовської [3], у дітей поліпшується чистота інтонування співу, якість інтонаційних, метроритмічних особливостей виконання духовних піснеспівів. При виконанні святкових духовних піснеспівів (різдвяні та великодні тропарі, колядки) ми використовуємо гру на музичних трикутниках і дзвіночках. Гра на таких музичних інструментах підкреслює характер церковних піснеспівів (наприклад, імітація Великоднього або Різдвяного дзвону). Це дає дітям відразу відчуття себе справжніми художниками і зробити процес навчання церковного співу ще більш захопливим.

Таким чином, зміст, форми і методи навчання церковному співу дітей молодшого шкільного віку в умовах недільної школи спрямовані на розвиток цілісної духовно-моральної особистості, емоційної сфери дітей що дозволяє їм успішно освоювати християнські цінності і православні традиції. Істотним показником розвитку дитини є його вміння реально оцінити власну діяльність, визначити для себе чинники мотивації, а саме хорову діяльність.

Для досягнення формування християнських православних цінностей молодших школярів педагогу необхідно спиратися на певні форми і методи у навчанні церковному співу. Головною передумовою успіху роботи в цьому напрямку має бути глибоке усвідомлення самим педагогом важливості виховання творчої активності дітей молодшого шкільного віку, і знаходження можливостей такого виховання у колективному інструментальному музикуванні, а творча згуртованість, характер взаємин у колективі залежить від педагога, від його вміння організувати і спрямувати творчу роботу.

Отже, результативність застосування інтегрованого підходу, різноманітних виховних форм, методів у навчанні церковному співу великою мірою залежить від того, наскільки вони відповідатимуть індивідуальним і віковим особливостям дітей, задовольнятимуть їхні духовні потреби, викликатимуть відповідну мотивацію і стимулюватимуть саморозвиток і самовиховання дитини, спонукатимуть до формування християнських православних цінностей. Дослідно-експериментальна робота та аналіз результатів методики навчання церковного співу стане предметом наших подальших наукових пошуків.

Annotation. The article deals with the content, forms and methods in teaching church singing in a modern Orthodox Sunday school. Methods and forms of teaching of primary school children to church singing in Sunday school conditions were defined, they must contribute to the formation of Christian Orthodox values and they also must create independent thinking skills and create initiatives in children. To achieve the formation of Christian Orthodox values for primary school children, the teacher must rely on certain forms and methods in teaching of church singing. It was revealed that among the methods and forms of teaching in the church singing primary school children there is one of the leading places it belongs to active forms and methods that give children the opportunity to be in a situation of moral choice and moral search directly and emotionally. Considering the forms and methods of teaching of church singing as the unity of processes of formation and transformation of the inner world of the child and his moral concepts, moral sentiments and moral conduct in relation to adults and peers, attitude to himself and the environment which based on Christian goals, values and meanings, we believe that in a Sunday school children's familiarity with musical instruments and their use in the choral activities will contribute to the effective spiritual and moral education of children of primary school age. So, improving the training of church singing primary school children in the conditions of Sunday school promotes the use of an integrated approach, various forms of educational methods.

Thus, contents, forms and methods of teaching church singing of primary school children in Sunday school conditions are aimed at developing holistic spiritual and moral personality, emotional sphere of children that allows them to successfully develop successfully Christian values and Orthodox traditions.

Key words: content, forms, methods, church singing, Sunday school, primary school children .

Список використаних джерел

1. Гарднер І.А. Богослужбовий спів російської православної церкви.-Т.1. Сутність. Система. Історія. - Сергіїв Посад: Московська Духовна Академія, 1998. – 639с.
2. Ковальов К.П. Бортнянський. 2-е изд., Испр. - М .: Молода гвардія; Русское слово, 1998. - 271с.
3. Космовская М.Л. Научно-методическое руководство игры на свирели / Репринтное издание с брошюры 1993 года. – Курск: Курск. гос. ун-т, 2011. – 16с.
4. Медушевский В.В. Духовно-нравственный анализ музыки / В.В.Медушевский. – Режим доступа: <http://www.muzlitra.ru/muzyikoterapiya/duhovno-nravstvennyiy-analiz-muzyiki-medushevskiy-v.-v.--2>
- 5.Юркевич П.Д. Курс общей педагогики с приложениями / П.Д.Юркевич – М.,1869 – 404с.

References

1. Gardner, I.A. (1998). Liturgical singing of the Russian Orthodox Church. Essence. System. History. Sergiev Posad. Moscow Theological Academy. [in Russian].
2. Kovalev, K.P.(1998). Bortnyansky.Moscow:Young guard. Russian word. [in Russian].
3. Kosmovskaya, M.L.(2011). Scientific-methodical management games on flute. Kursk. [in Russian].
4. Medushevsky, V.V. Spiritual and moral analysis of music
5. Jurkiewicz, P.D.(1869). Course of general pedagogy with attachments. Moscow. [in Russian].

Відомості про автора

ПІБ : Майба Ольга Костянтинівна

Ступінь, вчене звання: аспірант Національного педагогічного університету імені М.Драгоманова

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор, заслужений діяч мистецтв України Болгарський Анатолій Георгійович

Місце роботи, місто: училище культури, викладач диригентсько-хорових дисциплін, регент дитячого церковного хору.

Контактний телефон: 050-270-79-73; 068-980-20-78

Адреса: м.Мелітополь, 8-ме відділення “Нової пошти”